

В.А.АВТ

Узо = 5

ЮҚОРИ САМАРАЛИ ЯНГИ ВЎЗА НАВЛАРИ

ТОШКЕНТ – 2008

**Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги
Фан ва технологияларни ривожлантиришни
мувофиқлаштириш қўмитаси**

**Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ
ва сув хўжалиги вазирлиги
Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги илмий ишлаб
чиқариш маркази**

**Ўзбекистон ғўза селекцияси ва уруғчилиги илмий тадқиқот
институти**

В.А.АВТОНОМОВ

ЮҚОРИ САМАРАЛИ ЯНГИ ҒЎЗА НАВЛАРИ

ТОШКЕНТ – 2008

633.51
A-24

В.А.Автономов. Юқори самарали янги ғўза навлари. – Т., «Fan va texnologiya»- 2008, 40 бет.

«Innovatech» илмий ишлаб чиқариш корхонаси

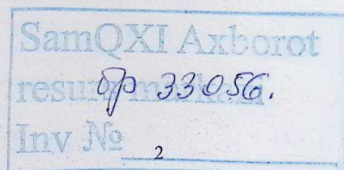
Ушбу тўплам фермер хўжаликлари раҳбарлари ва шу соҳада меҳнат қилаётган кўпчилик деҳқонларимиз, механизаторларимиз ва кўп сонли китобхонлар оммасига хизмат қилишига ишончимиз комил.

Тавсия Ўзбекистон ғўза селекцияси ва уруғчилиги илмий тадқиқот институти 2008 йил «__» май куни бўлиб ўтган илмий-техник кенгашини -сонли йиғилиш баёни билан тасдиқланган.

Масъул муҳаррирлар: В.А.Автономов, қишлоқ хўжалик фанлари номзоди.

Тақризчи: ЎзҒСУИТИ Бош директори, қишлоқ хўжалик фанлари номзоди А.Б.Амантурдиев

Мазкур қўлланма Фан ва технологияларни ривожлантиришни мувофиқлаштириш кўмитасининг Инновация илмий-техника дастурлари доирасида яратилган.

«С-6524» НАВИ

НАВНИНГ КЕЛИБ ЧИҚИШИ

“С-6524” нави Ўзбекистон ғўза селекцияси ва уруғчилиги илмий тадқиқот институтида яратилган. Нав 1988 йилдан бошлаб туманлаштирилган.

“С-6524” ғўза нави ёввойи (ЎзФСУИТИ каталог рақами 05152) пунктатум ва 159-навини чатиштириш йули билан ЎзФСУИТИда Вад.Автономов, А.Автономов, В.Рыстаков, Т.Юлдашев, М.Сайдахметов, А.Шерматов ва А.Цыбалар томонидан яратилган.

МОРФОЛОГИЯСИ ВА ХЎЖАЛИК УЧУН ҚИММАТЛИ БЕЛГИЛАРИ

Бўйи 110-120 см. 0-2 сув шохлари мавжуд. Юқори агрофон шароитида 3-нчи ҳосил шохини ҳам пайдо қилади. Биринчи ҳосил шохлари 5-6 бўғинда пайдо бўлади, барглари ўртача тукланган. Вилтга чидамли. Кўсагининг шакли - чўзинчок. Бир дона кўсак пахтасининг массаси 5.5-6.5 г. 1000 дона чигит массаси 125-135 г. Навнинг ўсув даври ўртача 125 кун. Толаси IV-типга мансуб. Тола узунлиги 34.0-35,2 мм.,тола чиқими 33,5-34.5%. Ҳосилдорлиги гектаридан 46,0 центнергача.

ЕРНИ ТАЙЁРЛАШ

“С-6524” навидан юқори ҳосил олиш учун кузги шудгорни сифатли амалга ошириш керак. Шудгорлашдан олдин ер ғўзапоядан тозаланиб, минерал ўғитлар йиллик меъёрининг белгиланган қисми, яъни фосфорли ўғитларнинг 70% ва калийли ўғитларнинг 50% шўрланмаган типик бўз ва оч тусли бўз тупроқлари шароитида шудгор остига берилиши керак.

Шу билан биргаликда контурда хайдов сифатига, марза, арна ва хайдов чуқурлигига эътибор берилиши тавсия этилади. Хайдов чуқурлиги 30-35 смдан кам бўлмаслиги лозим.

ЧИГИТ ЭКИШ

Одатда уруғлик чигит пахта тозалаш заводларида маркашлаштирилган ҳолда тайёрланиб, чигит тайёрлаш шохобчалари орқали фермерларнинг далаларига етказилади. Чигитни экишга тайёрлаш технологиясига эътибор қаратиш зарур. Бунда, 1 тонна чигитга 600-650 л микдоридаги сув сарфланиб намланади, уни ивитишга йўл қўйилмайди. Ҳар 2 соатда челаклардан фойдаланган ҳолда намлаб, ағдариб туриш ва устини полиэтилин ёки бошқа нам ўтказмайдиган нарсa билан ёпиб димиктирилади. Чигитни ағдариш пайтида ёғоч кураклардан фойдаланиш керак. Туксизлантирилган чигитлар намланмасдан экилади.

Тупроқнинг 10 см чуқурликдаги ўртача суткалик ҳарорати 12° С даражадан кам бўлмаганда тукли чигитларни, 14 даражадан кам бўлмаганда эса туксизлантирилган чигитларни экишни бошлаш керак. Ҳар гектар майдонга тегишли махсус сеялкалар мавжуд бўлганда сарфланадиган чигит микдори туксизлантирилган бўлса 20-25 кг., тукли чигит 50-55 килограммдан белгиланган. Чигит экиш пайтида уруғнинг бир хил чуқурликка тушишига, қаторларнинг тўғри чиқишига, туташган қаторларнинг орасидаги масофанинг бир хил бўлишига алоҳида аҳамият берилиши зарур. Акс ҳолда ниҳоллар ҳар хил муддатларда униб чиқади, ғўза қатор ораларига ишлов берилганда кўчат калинлиги камайиб кетиши мумкин.

Уруғни тез ва текис ундириб олиш учун унинг чуқурлигига алоҳида аҳамият бериш лозим. Меъёридан ортик чуқур экилган ёки саёз экилган майдонларда чигит тезда униб чиқмайди. Чигит экишнинг мақбул чуқурлиги тупроқ намлигига ва тупроқ шароитига қараб, 3 - 5 смгача бўлиши мумкин.

НИҲОЛЛАРНИ ЯГАНАЛАШ

Униб чиқаётган ниҳолларни қатқалокдан эҳтиёт қилиш зарур. Баҳор кунларида ёмғир ёғиши қатқалок пайдо қилади. Бундай ҳолларда қўл билан ёки техника воситалари ёрдамида қатқалокка қарши курашилади.

Яганалаш нав агротехникасида муҳим рол ўйнайди. Бу тадбирни ғўза ниҳоллари битта-иккитадан чинбарг чиқарганда ўтказиш лозим. Агарда яганалашни 3-4 чинбарг чиқарганда бошланса, ҳосилдорлик гектарига 2-3 центнерга, 4-5 чинбарг чиқарганда ўтказилганда эса, 4-5

центнерга камаяди.

Яганалашнинг кеч ўтказилиши натижасида ниҳолларнинг илдизлари бир-бири билан бирикиб кетади ва натижада ортикча ўза ниҳоллари юлиб олинганда қолган ниҳолларнинг илдизлари шикастланади. Улар ўз холига келиши учун 4-5 кун ўтади. Бу эса ўсимликларнинг ўсиши ва ривожланишига салбий таъсир кўрсатади ва оқибатда кўсақларнинг очилиши ҳам 4-5 кунга кечикади.

КЎЧАТ ҚАЛИНЛИГИ

Эртапишар ва юқори ҳосилли пахта етиштириш учун хар бир гектар майдонда макбул кўчат қалинлиги ҳосил қилиниши зарур. Кўчатлар навга хос миқдордан кам бўлса ҳосилдорлик камаяди. Кўчат сони меъёрдан кўп бўлганда кўсақларнинг пишиб етилиши кечикади ва ҳосилдорлик камаяди. Кўчат қалинлиги тупроқ тури, унумдорлиги, ер ости сувнинг чуқурлиги, шўрланиш даражасига қараб белгиланади.

“С-6524” нави учун кўчат қалинлиги унумдор тупроқ шароитида гектарига 90-95 минг туп, оч тусли бўз тупроқлар ва оғир механик таркибли тақир тупроқларда ер ости сувлари чуқур ва шунингдек, кам унумдор ва шўрланишга мойил тупроқларда эса гектарига 120-130 минг туп кўчат қолдирилади.

МИНЕРАЛ ЎЎГИТЛАРНИ ҚЎЛЛАШ

“С-6524” нави учун типик ва оч тусли бўз тупроқлар шароитида гектарига азот-240 кга, фосфор-160 кг, калий-125 кг миқдорида берилиши керак. Азотни уч муддатда солиш тавсия этилади: экиш ёки биринчи культивация вақтида гектарига -50 кг, шоналаш даврида-90 кг, гуллаш даврининг бошланишида-100 кг, фосфорли ўғитни 70 фоизи ёки тенг қисмларга бўлиб шудгор остига ва ўсимликлар гуллаш даврида, калийли ўғитни эса тенг миқдорда шудгорлашдан олдин ва шоналаш даврида солинади.

Агарда фосфорли ва калийли ўғитлар етарли миқдорда қўлланилмасдан, азотли ўғитлар меъёридан ортик ишлатилса кўсақларнинг очилиши 10-15 кунга кечикиб, пахта толаси сифати пасаяди, тола дағаллашади. Ўз вақтида ўғит берилмаса чигит вазни пасаяди. Фосфорли ўғитлар ўсимлик ривожланишини тезлаштиради. Калий ўғитлари тола сифатини, айниқса унинг пишшиқлигини

оширади. Минерал ўғитларга қўшимча маҳаллий ўғитлар қўлланилса, чигит вази ошади, кўсак тўлиқ ривожланади.

Минерал ўғитлар билан ғўзаларнинг охириги озиклантирилишини 10 июлдан кечиктирмай тугаллаш зарур. Ушбу тадбирнинг кечикиши ғўзанинг ғовлашига олиб келиши мумкин

СУҒОРИШ

Ќўзани неча марта суғориш тупроқ турига, ғрунт сувларининг сатҳига ва иқлим шароитларига боғлиқ. Шу билан бирга эғат узунлиги 80-100 метрдан ошмаслиги ва ер нишаблиги ҳисобга олиниши керак. Ќўзани гуллаш даврида гулнинг энг юқорига чиқиши ўсимликнинг ниҳоятда чанқаганидан дарак беради. Ќўза етиштириш мобайнида бу ҳолатга етказиш тавсия этилмайди. Чанқатиб суғориш, айниқса ўсимликлар гуллаш даврида, толанинг дағаллашишига олиб келади. Тола узунлиги пасаяди.

Тошкент вилоятининг типик бўз тупроқлари шароитида “С-6524” навини 5 марта суғориш талаб этилади. Биринчи суғориш 1-5 июнга, иккинчи суғориш 20-25 июнга, учинчи суғориш 8-12 июлга, тўртинчи суғориш 28 июл-2 августга ва ниҳоят бешинчи суғориш 20-25 августга тўғри келади. Охириги сув меъёри 50%га камайтирилган ҳолда қатор оралатиб суғориш тавсия этилади.

Фарғона, Сирдарё ва Жиззах вилоятларида эса, тупроқ ва иқлим шароитларини ҳисобга олган ҳолда, суғориш сонини биттага қискартириш мумкин.

Чилпиш муддати 13-14 ҳосил шохларидан кечиктирмай ўтказиш ва дефолиацияни ғўза тупида 40-50% кўсаклар очилганида ўтказиш мақсадга мувофиқ. Агротехник тадбирларни ўз вақтида қўллаш юқори ҳосил олиш гаровидор.

«НАМАНГАН-77» НАВИ

НАВНИНГ КЕЛИБ ЧИҚИШИ

“Наманган-77” нави Ўзбекистон ғўза селекцияси ва уруғчилиги илмий тадқиқот институтида яратилган. Госипиум хирзутум турига мансуб. 1994 йилдан бошлаб давлат рўйхатига киритилган.

Ўзбекистон Ғўза селекцияси ва уруғчилиги илмий текшириш Институтининг Қизил-Ровот тажриба хўжалигида яратилган.

Муаллифлар: Автономов Вад., Саидахмедов М., Шерматов А., Эгамбердиев А. Хирзутум турига мансуб.

1994 йилдан Жиззах, Қашқадарё, Наманган, Сурхондарё, Тошкент, Фар'она вилоятлари бййича Давлат реестрига киритилган.

МОРФОЛОГИЯСИ ВА ХЎЖАЛИК УЧУН ҚИММАТЛИ БЕЛГИЛАРИ

Туплари йирик конус шаклида, бўйи 100-110 см. Ўсув шохи 0-2 та, ҳосил шохлари 1-1.5 типга мансуб. Поя ва шохи кам тукланган. Пояси кўкимтир, кузда қизғиш тус олади. Биринчи ҳосил шохлари 5-6 бўғинда пайдо бўлади. 1000 дона чигити массаси 110-115 г., сарғиш тукли. Барглари панжасимон, 3-5 тишли. Кўсақлари юмалоқ, текис, кўк, тумшукчалари кам ривожланган. Вилтга чидамли. Кўсақдаги пахтанинг вазни 4.5-5.8 г. Ниҳоллар униб чиққандан биринчи кўсақ очилгунча бўлган давр: ўрта ва шимолий минтақаларда 124-120 кун, жанубий минтақаларда 100-112 кун бўлиб, бу ҳудудларда эртапишар хисобланади.

Толаси V-типга мансуб, толасининг штапель узунлиги 32,0-33,0 мм., солиштирама узилиш кучи 25.2 гк/текс, чизикли зичлиги 177 м/текс. Тола қиқиси 37.0-39.1%. Микронейр кўрсаткичи 4.0-4.5. Нав толаси дунё бозорида харидоргир. Нав экиладиган майдон йилдан-йилга кенгаймоқда.

ЧИГИТНИ ЭКИШ

Ҳар бир гектар майдонда етарли даражада кўчат қалинлигини таъминлаш учун сараланган, экишга тайёрланган унувчанлиги 95 % дан кам бўлмаган уруғлардан фойдаланиш керак. Ёш ниҳолларни гоммоз, илдиз чириш касалликларидан ҳимоя қилиш мақсадида чигит дориланиши зарур. Уруғлик чигит бронопол, витавакс, П-4, лансур препаратлари билан дориланади. Агар чигит дориланмаса, ниҳоллар гоммоз ва илдиз чириш касалликларига чалиниб, далаларда тўлиқ кўчат олишга имкон бермайди. Хатосига қайтадан экишга олиб келади. Булар ўз навбатида кўчатзорларда ғўзанинг текис ривожланишига салбий таъсир кўрсатади ва ҳосилнинг пишиши камида 3-5 кунга кечикади, ҳосилдорлик гектарига 3-4 центнерга

камаяди.

Одатда уруғлик чигитлар пахта тозалаш заводларида марказлаштирилган ҳолда кимёвий моддалар билан дориланиб, хўжаликларга берилади. Элита уруғчилик хўжаликлари ходимлари чигитларни ўзлари дорилашига тўғри келади. Фермерлар тукли ва туксизлантирилган чигитларни экиши мумкин. Тукли чигитларни экиш олдидан намлаш ҳам керак. Намлаш тартиби куйидагича: даставвал ҳар бир тонна чигитга 300 литр, кейинги муддатларда экишда эса 600 литрдан сув сарфланади. Экиш бошланган кунларда чигит 12 соатга, кейинги кунларда 19 соатгача намланади. Туксизлантирилган чигитлар намланмасдан қуруқлигича экилаверади.

Чигит экишни тупрокнинг 10 см чуқурликдаги ўртача суткалик ҳарорати 12° С даража бўлганда тукли чигитларни, 14 даража бўлганда эса туксизлантирилган чигитларни экишни бошлаш керак.

Ҳар гектар майдонга сарфланадиган чигит миқдори туксизлантирилган бўлса 20-25 кг., тукли чигит 50-55 килограммдан ошмаслиги керак. Чигит экиш пайтида уруғнинг бир хил чуқурликка тушишига, қаторларнинг тўғри чиқишига, туташган қаторларнинг орасидаги масофанинг бир хил бўлишига алоҳида аҳамият берилиши зарур. Акс ҳолда ниҳоллар ҳар хил муддатларда униб чиқади, ғўза қатор ораларига ишлов берилганда кўчат қалинлиги камайиб кетиши мумкин.

Уруғни тез ва текис ундириб олиш учун унинг чуқурлигига алоҳида аҳамият бериш лозим. Меъёридан ортиқ чуқур экилган ёки саёз экилган майдонларда чигит тезда униб чиқмайди. Наманган-77 нави чигитнинг энг мақбул чуқурлиги 3-4 см., тупроқ шаронтидаги қараб айрим жойларда 5 см ҳам бўлиши мумкин.

НИҲОЛЛАРНИ ЯГНАЛАШ

Яганалаш нав агротехникасида муҳим рол ўйнайди. Бу тадбирни ғўза ниҳоллари битта-иккитадан чинбарг чиқарганда ўтказиш лозим. Агарда яганалашни 3-4 чинбарг чиқарганда бошланса, ҳосилдорлик гектарига 2-3 центнерга, 4-5 чинбарг чиқарганда ўтказилганда эса 4-5 центнерга камаяди.

Яганалашнинг кеч ўтказилиши натижасида ниҳолларнинг илдиэлари бир-бири билан бирикиб кетади ва натижада ортиқча ғўза ниҳоллари юлиб олинганда қолган ниҳолларнинг илдиэлари

шикастланади. Улар ўз холига келиши учун 6-7 кун ўтади. Бу эса ўсимликларнинг ўсиши ва ривожланишига салбий таъсир кўрсатади ва оқибатда кўсақларнинг очилиши ҳам 4-5 кунга кечикади.

КЎЧАТНИ ЖОЙЛАШТИРИШ ВА ТУП КАЛИНЛИГИ

Эртапишар ва юқори ҳосилли пахта етиштириш учун ҳар бир гектар майдонда макбул кўчат қалинлиги ҳосил қилиниши зарур. Кўчатлар навга ҳос миқдордан кам бўлса, кўсақларнинг пишиб етилиши кечикади ва ҳосилдорлик камаяди. Кўчат сони меъёрдан кўп бўлганда ҳам ҳосилдорлик камаяди. Кўчат қалинлиги тупроқ тури, унумдорлиги, грунт сувининг чуқурлиги, шўрланиш даражасига қараб белгиланади.

Ўзанинг "Наманган-77" нави учун: унумдор тупроқ шароитида кўчат қалинлиги гектарига 90-95 минг та. Оч тусли бўз тупроқлар ва оғир механик таркибли тақир тупроқларда заҳоб сувлари чуқур ва шунингдек, кам унумдор ва шўрланишга мойил тупроқларда гектарига 125-130 минг туп кўчат жойлаштирилади.

МИНЕРАЛ ЎЎГИТЛАРНИ ҚЎЛЛАШ

"Наманган-77" нави юқори агротехнологияга талабчан. Кўп йиллик тажрибалардан маълум бўлдики, азотли, фосфорли, калийли ўғитларни 1:0,7:0,4 нисбатида ишлатиш яхши натижа беради. Наманган-77 нави учун бўз тупроқларда азот-200 кг/га, фосфор-140 кг/га, калий-80 кг/га миқдорда, ўтлоки тупроқларда азот-25-30 кг/га кам, фосфор-25-30 кг/га кўп берилади.

Азотни уч муддатда солиш тавсия этилади: биринчи культивация вақтида-50 кг/га, шоналаш даврида-75 кг/га, гуллаш фазаси бошланишида 75 кг/га, фосфорли ўғитни тенг қисмларга бўлиб шудгор остига ва ўсимликлар гуллаш даврида, калийли ўғитини шудгорлашдан олдин ва шоналаш даврида берилади.

Агарда минерал йиллик меъёрининг нисбати бузилса, фосфорли ва калийли ўғитлар етарли миқдорда қўлланилмасдан, азотли ўғитлар меъёридан ортиқ ишлатилса кўсақларнинг очилиши 10-15 кунга кечикиб пахта толаси сифати пасаяди, тола дағаллашади. Унинг нархи кескин пасаяди. Ўз вақтида ўғит берилмаса чигит вазни пасаяди. Фосфорли ўғитлар ўсимлик ривожланишини тезлаштиради. Калий ўғитлари тола сифатини, айниқса унинг пишқиклигини

оширади. Минерал ўғитларга қўшимча маҳаллий ўғитлар қўлланилса, чигит пазни ошади, кўсак тўлиқ ривожланади.

Минерал ўғитлар билан ғўзаларнинг охириги озиклантиришини 10 июлдан кечиктирмай тугаллаш зарур. Ушбу даврда берилган ўғитларнинг таъсири июл ойининг охиригача давом этади. Агарда озиклантириш ушбу муддатдан кечикиб берилса, кўсаклар сони кўпрок бўлиши мумкин, лекин уларнинг пишиш муддати 3-4 кунга кечикиб кетади.

Кеч териб олинган ҳосил сарфланган харажатларни қопламайди. Шунингдек, охириги озиклантириш кўрсатиб ўтилган муддатдан кечикиб кетган ҳолатда кўсакларнинг пишиш авжи пасаяди. Пахтавинг харид нархи пасаяди. Фермерлар иқтисодий зарар кўради. Етилиш даври кечикиб кетган кўчатзорларга кузги шира кўпрок зарар келтиради. Бу эса тола сифатини кескин пасайтиради.

СУҒОРИШ

Вўзанинг суғоришлар сони тупроқ турига, грунт сувларининг сатҳига ва иқлим шароитларига боғлиқ. Шў билан бирга эгат узунлиги 80-100 метрдан ошмаслиги лозим. Вўзани суғориш муддатлари ўсимликнинг ташки аломатларига қараб белгиланади: гуллагунча куннинг энг исиган дамларида (кундузги соатда 14-15 да) ўсимлик барглари тўқ-яшил рангга кириб сўлинкирайдиган бўлади. Шунингдек бу пайтда барглар эгилувчанлик хусусиятини йўқотмаса, букканда уларнинг ўрта томири кирсилламаса далани суғориш зарур бўлади. ғўзани гуллаш даврида гулнинг энг юқорига чиқиши ўсимликнинг ниҳоятда чанқаганидан дарак беради. Лекин бу ҳолатга етказил керак эмас. Чанқатиб суғориш, айниқса ўсимликлар гуллаш даврида, толанинг дағаллашишига олиб келади. Тола узунлиги пасаяди.

Юқоридаги агротехник тадбирларни ҳисобга олган ҳолда Наманган-77 навини тегишли муддатларда суғориш тартибига қатъиян риоя қилиш сифатли ҳосил етиштириш гаровидир. “Наманган-77” ғўза навини чилпишни 14-15 та ҳосил шохлари пайдо бўлганда ўтказилади.

«С-6541» НАВИ

НАВНИНГ КЕЛИБ ЧИҚИШИ

“С-6541” нави Ўзбекистон Республикаси кишлок ва сув хўжалиги Вазирлиги тасарруфидаги Ўзбекистон Қишлоқ хўжалиги илмий ишлаб чиқариш марказига қарашли Ўзбекистон Ёўза селекцияси ва уруғчилиги илмий тадқиқот институтида С-6530 х С-9070 тизмаларини чагиштириш ва кўп йиллик якка танловлар натижасида Вик.Автономов, М.Хусанов, П.Ибрагимов, О.Кимсанбаев, Т.Комилов, Н.Хожамбергенов, А.Усмонов, ва Р.Абидовлар томонидан яратилган.

НАВ МОРФОЛОГИЯСИ ВА ҚИММАТЛИ БЕЛГИЛАРИ

Тўпининг шакли конуссимон, ўсимлик бўйи 110-130 см. Пояси ўртача тўкланган, поя куз ойида антацион (кизғиш) тўсга киради. Ҳосил шоҳлари 1-2 типга мансуб. Моноподиал шоҳлари С-2 та. Барглари 5 паллали кўббасимон. Баргнинг томирлари ўртача тўкланган. Гули ва оналиги уртача катталиқда, қаймоксимон рангли. Кўсаги асосан думалок чузинчоқ шаклда, бироқ пастки ва юқориги кўсақлари думалок шаклда юлдузчали ва юлдузчасиз тумшукчага эга. Кўсагининг тумшукчаси майдадан ўртагича улчамда. Кўсагини юзаси майда чўқурчали. Биринчи ҳосил шоҳлари 5-6 бўғинда пайдо бўлади. 1000 дона чигит массаси 110-115 г., сарғиш тукли. Барглари панжасимон, 3-5 тишли. Кўсақлари юмалок-овалсимон ёки айрим ҳолларда бироз чўзилган формалари ҳам учрайди, текис кўк, тумшукчалари кам ривожланган. Вилтга чидамли. Кўсақдаги пахтанинг вазни 5.4-5.9 г. Ниҳоллар униб чиққандан биринчи кўсак очилгунча бўлган давр: ўрта ва шимолий минтақаларда 114-122 кун, жанубий минтақаларда 104-112 кун бўлиб, бу ҳудудларда эртапишар ҳисобланади.

Толаси IV-типга мансуб, толасининг штапель узунлиги 33-34 мм., солиштирма узилиш кучи 28.2 гк/текс, чизиқли зичлиги 167 м/текс. Тола чиқиши 38.0-42.1%. Микронеёр кўрсаткичи 4.0-4.5. Нав экиладиган майдон йилдан-йилга кенгаймоқда.

ЧИГИТНИ ЭКИШ

Чигит илмий асосланган тавсиялар асосида Давлат кимё комиссиясининг рухсатини олган препаратлар билан дориланади. Кўчат қалинлигини таъминлаш мақсадида сараланган, экишга тайёрланган унувчандиги 95 % дан кам бўлмаган уруғлардан фойдаланиш керак. Ёш ниҳолларни гоммоз, илдиз чириш касалликларидан химоя қилиш мақсадида чигитга кимёвий ишлов берилади. Уруғлик чигит бронопол, витавакс, П-4, лансур препаратлари билан дориланади. Агар чигит дориланмаса, ниҳоллар гоммоз ва илдиз чириш касалликларига чалиниб, далаларда тўлик кўчат олишга имкон бермайди. Элита хатосига қайтадан экишга олиб келади. Булар ўз навбатида кўчатзорларда ғўзанинг текис ривожланишига салбий таъсир кўрсатади ва ҳосилнинг пишиши камиди 3-5 кунга кечикади, ҳосилдорлик гектарига 3-4 центнерга камайдди.

Одатда уруғлик чигитлар пахта тозалаш заводларида марказлаштирилган ҳолда кимёвий моддалар билан дориланиб, фермер хўжаликларга тақатилади. Элита уруғчилик хўжаликлари чигитларини ўзлари дорилашига тўғри келади. Фермерлар тукли ва туксизлантирилган чигитларни экиши мумкин. Тукли чигитларни экиш ердидан намлаш ҳам керак. Намлаш тартиби қуйидагича: даставвал ҳар бир тонна чигитга 300 литр, кейинги муддатларда экишда 600 литргача сув сарфланади. Экиш бошланган кунларда чигит 12 соатга, кейинги кунларда 19 соатгача намланади. Туксизлантирилган чигитлар намланмасдан куруқлигича экилаверади.

Чигит экишни тупрокнинг 10 см чуқурликдаги ўртача суткалик барқарор ҳарорати 12⁰ С даража бўлганда тукли чигитларни, 14 даража бўлганда эса туксизлантирилган чигитларни экишни бошлаш керак. Экиш учун зарур техника ва мосламалар жойланиши керак.

Ҳар гектар майдонга сарфланадиган чигит миқдори туксизлантирилган бўлса 20-25 кг., тукли чигит 50-55 килограммдан ошмаслиги керак. Чигит экиш пайтида уруғнинг бир хил чуқурликка тушишига, қаторларнинг тўғри чиқишига, туташган қаторларнинг орасидаги масофанинг бир хил бўлишига алоҳида аҳамият берилиши зарур. Акс ҳолда ниҳоллар ҳар хил муддатларда униб чиқади, ғўза қатор ораларига ишлов берилганда кўчат қалинлиги камайиб кетиши мумкин.

Уруғни тез ва текис ундириб олиш учун унинг чуқурлигига алоҳида аҳамият берилг лозим. Меъёридан ортиқ чуқур экилган ёки саёз экилган майдонларда чигит тезда униб чиқмайди. “С-6541” нави чигитнинг энг мақбул чуқурлиги 3,0-4,5 см ҳисобланади. Бу ҳолатда тупроқ шароити ҳисобга олинади.

НИҲОЛЛАРНИ ЯГНАЛАШ ВА ҚАТҚАЛОҚГА ҚАРШИ ҚЎРАШ

Яганалаш нав агротехникасида муҳим рол ўйнайди. Бу тадбирни ғўза ниҳоллари битта-иккитадан чинбарг чиқарганда ўтказиш лозим. Агарда яганалашни 3-4 чинбарг чиқарганда бошланса, ҳосилдорлик гектарига 2-3 центнерга, 4-5 чинбарг чиқарганда ўтказилганда эса 4-5 центнерга камаяди.

Яганалашнинг кеч ўтказилиши натижасида ниҳолларнинг илдиэлари бир-бири билан бирикиб кетади ва натижада ортиқча ғўза ниҳоллари юлиб олинганда қолган ниҳолларнинг илдиэлари шикастланади. Улар ўз холига келиши учун 7-8 кун ўтади. Бу эса ўсимликларнинг ўсиши ва ривожланишига салбий таъсир кўрсатади ва оқибатда қўсақларнинг очилиши ҳам 7-8 кунга кечикади.

Эрта баҳорги табиат индикликларидан огоҳ бўлиб туриш зарур. Асосан тез куйиб ёққан жалалар қатқалоқ ҳосил қилади. Қатқалоқ пайдо бўлганда қатқалоқ қалинлиги, тупроқ шароитига қараб, қўлда, қўлда ясалган механизм ёки техникалар ёрдамида унга қарши кураш амалга оширилади.

КЎЧАТНИ ЖОЙЛАШТИРИШ ВА ТЎП ҚАЛИНЛИГИ

Эртапишар ва юқори ҳосилли пахта етиштириш учун ҳар бир гектар майдонда мақбул кўчат қалинлиги ҳосил қилиниши зарур. Кўчатлар нав биологиясига мос бўлмаса, қўсақларнинг пилиб етилиши кечикади ва ҳосилдорлик камаяди. Кўчат сони меъёрдан кўп бўлганда ҳам ҳосилдорлик камаяди. Кўчат қалинлиги тупроқ тури, унумдорлиги, захоб сувнинг чуқурлиги, шўрланиш даражасига қараб белгиланади.

Ўзанинг “С-6541” нави учун: унумдор тупроқ шароитида кўчат қалинлиги гектарига 90-95 минг туп. Оч тусли бўз тупроқлар ва оғир механик таркибли тақир тупроқларда захоб сувлари чуқур ва шунингдек, кам унумдор ва шўрланишга мойил тупроқларда

гектарига 120-140 минг туп кўчат жойлаштирилади.

МИНЕРАЛ ЎЎГИТЛАРНИ ҚЎЛЛАШ

“С-6541” нави юкори агротехнологияга талабчан. Мутахассисларнинг кўп йиллик тажрибалардан маълум бўлдики, азотли, фосфорли, калийли ўғитларни 1:0,7:0,4 нисбатида ишлатиш яхши натижа беради. С-6541 нави учун бўз тупроқларда азот-200 кг/га, фосфор-140 кг/га, калий-80 кг/га миқдорда, ўтлоқи тупроқларда азот-25-30 кг/га кам, фосфор-25-30 кг/га кўп берилади.

Азотни уч муддатда солиш тавсия этилади: биринчи культивация вақтида-50 кг/га, шоналаш даврида-75 кг/га, гуллаш фазаси бошланишида 75 кг/га, фосфорли ўғитни тенг қисмларга бўлиб шудгор остига ва ўсимликлар гуллаш даврида, калийли ўғитни шудгорлашдан олдин ва шоналаш даврида солинади.

Агарда минерал ўғитларнинг йиллик меъёрининг нисбати бузилса, фосфорли ва калийли ўғитлар етарли миқдорда қўлланилмасдан, азотли ўғитлар меъёридан ортиқ ишлатилса кўсакларнинг очилиши 10-15 кунга кечикиб пахта толаси сифати пасаяди, тола дағаллашади. Унинг нархи кескин пасаяди. Ўз вақтида ўғит берилмаса чигит вазни пасаяди. Фосфорли ўғитлар ўсимлик ривожланишини тезлаштиради. Калий ўғитлари тола сифатини, айниқса унинг пишиқлигини оширади. Минерал ўғитларга қўшимча маҳаллий ўғитлар қўлланилса, чигит вазни ошади, кўсак тўлик ривожланади. Натижада ҳосил чўғининг ошишига олиб келади.

Минерал ўғитлар билан ғўзаларнинг охириги озиклантиришини 15 июлдан кечиктирмай тугаллаш зарур. Ушбу даврда берилган ўғитларнинг таъсири июл ойининг охиригача давом этади. Агарда озиклантириш ушбу муддатдан кечикиб берилса, кўсаклар сони кўпроқ бўлиши мумкин, лекин уларнинг пишиш муддати 3-4 кунга кечикиб кетади.

Кеч териб олинган ҳосил сарфланган харажатларни қопламайди. Шунингдек, охириги озиклантириш кўрсатиб ўтилган муддатдан кечикиб кетган ҳолатда кўсакларнинг пишиш авжи пасаяди. Пахтанинг харид нархи пасаяди. Фермерлар иктисодий зарар кўради. Етилиш даври кечикиб кетган кўчатзорларга кузги шира кўпроқ зарар келтиради. Бу эса толанинг технологик сифатини кескин пасайтиради.

СУҒОРИШ

Ғўза етиштиришда суғоришлар сони тупроқ турига, грунт сувларининг сатҳига ва иқлим шароитларига боғлиқ. Шу билан бирга эгат узунлиги 80-100 метрдан ошмаслиги лозим. Ғўзани суғориш муддатлари ўсимликнинг ташки аломатларига қараб белгиланади: гуллагунча куннинг энг исиган дамларида (кундузги соатда 14-15 да) ўсимлик барглари тўқ-яшил рангга кириб сўлинқирайдиган бўлади. Шунингдек, бу пайтда барглар эгилувчанлик хусусиятини йўқотмаса, бош поя бўйлаб юқоридан пастга учинчи барг букканда уларнинг ўрта томири қирсилламаса далани суғориш зарур бўлади. Ғўзани гуллаш даврида гулнинг энг юқорига чиқиши ўсимликнинг ниҳоятда чанқаганидан дарак беради. Лекин бу ҳолатга етказиш керак эмас. Чанқатиб суғориш, айниқса ўсимликлар гуллаш даврида, толанing дағаллашишига олиб келади. Тола узунлиги пасаяди.

Юқоридагиларни ҳисобга олган ҳолда “С-6541” навини тегишли муддатларда суғориш тартибига қатъиян риоя қилиш талаб этилади.

“С-6541” ғўза навини чилпишни 14-15 та ҳосил шохлари пайдо бўлганда ўтказилади. Кўчат сони юқори бўлган жойларда Ушбу гадбирни 11-12 ҳосил шохлари пайдо бўлганда амалган оширса ҳам бўлади.

«С-6771» НАВИ

НАВНИНГ КЕЛИБ ЧИКИШИ

Келиб чиқиши: *G.hirsutum*L. турга мансуб, С-9070 х Т-77. Нав муаллифлари - А.Э.Эгамбердиев, А.Р.Сидиков, С.А.Эгамбердиева ва бошқалар. Яратилган йили -1999 йили. Нав оргинатори - Ўзбекистон Ғўза селекцияси ва уруғчилиги илмий тадқиқот инстути. Реестрга киритилган йили - Давлат нав синовида.

МОРФОЛОГИК БЕЛГИЛАРИ

Поясининг баландлиги - 90-95 см. Шакли – Конуссимон. Туклилиги - ўртача тукланаган. Ўсув шохи (моноподиал) - 1-2. Ҳосил шохи - 1,0 -1,5 типда. Баргининг тузилиши - 3-5 бўлакли, кафтсимон.

Туклилиги - усти туксиз, ости ўртача тукли. Ранги – яшил. Гули – сарғиш. Кўсагининг шакли - овалсимон.

Кўсагининг очилиши - тўлиқ яхши очилади. (чаноқлардан пахтасини тушиб кетмайди). 1 дона кўсагидаги пахта вазни - 5,4-5,8 г. Ўсув даври - 113-115 кун

Ўртача ҳосилдорлиги - 36,5 ц/га. Шундан - Пскент нав синаш участкасида 42,2 ц/га, Избоскан нав синаш участкасида 32,8 ц/га берган. Чигитининг тузилиши - конуссимон учсиз, ўртача катталиқда. Туклилиги – ўртача тукланган. 1000 дона чигит оғирлиги – 117-120 гр. Илдиизи - кучли ривожланган ўқ илдиз.

ТОЛАСИ

Тола узунлиги - 34,0-34,5 мм. Тола чиқими - 37,0-37,5%. Метрик номери – 6390-6430. Пишиқлиги - 4,3-4,4 гс/текс. Нисбий узилиш оғирлиги – 27,9 км.

Типи - IV тип. Микронейри - 4,3-4,4.

Тола сифати лабораториясининг таҳлили (HVI дастгоҳида)

Mic (микронейр) - 4,3. Str (солиштирма оғирлик кучи) - 31,2. Len (тола узунлиги дюйм) – 1,17-1,20. Unf (узунлик бўйича бир хиллик индекси,%) - 85,2. Sfi (калта тола индекси, %) - 4,5. Elg (узулишдаги узайиш, %) - 10,2. T (нотолавий аралашмалар) – 3. Gnt (ифлос аралашмалар сони) – 7. Area (ифлос аралашмалар майдони) - 0,4. CG (Америка стандартлари бўйича сорт, класс) - 21-2. Rd (нур қайтариш коэффциенти,%) – 79,4. V (сариклик даражаси) - 7,8. Код - 37-38. Тип - IV тип. Нав вертициллез вилт касаллигига чидамли ҳисобланади. “С-6771” гўза нави ҳосилдорлиги бўйича Андижон вилояти, Избоскан нав синаш участкасида 32,8 ц/га (андоза навадан +4,5 ц/га), Тошкент вилояти, Пскент нав синаш участкасида 42,2 ц/га (андоза навадан +3,8 ц/га), Фарғона вилояти, Охунбобоев нав синаш участкасида 30,9 ц/га (андоза навадан +3,2 ц/га), тезпишарлиги бўйича Фарғона вилояти, Охунбобоев нав синаш участкасида 109 кун (андоза навадан -4 кун) Тошкент вилояти, Пскент нав синаш участкасида 106 кун (андоза навадан -3 кун) натижаларни кўрсатган. Нав тезпишар бўлганлиги сабабли унинг ҳосилини кузги шира тушгунга қадар йиғиб-териб олиш мумкин.

НАВНИ ЕТИШТРИШ АГРОТЕХНИКАСИ

Чигитни экишга тайёрлаш:

Пахтачиликда икки хил: тукли ва туксиз уруғлик чигитдан фойдаланилади. Уруғлик чигит асосий сифат кўрсаткичлари бўйича: униб чиқиш даражаси, навининг тозалиги, сиртидаги қолдиқ тола миқдори, намлиги ва шикастланиши давлат стандартига тўғри келиши керак. Ёш ниҳолларни гоммоз, илдиз чириш ва бошқа касаллик ҳамда зараркунандалардан химоя қилиш мақсадида экишдан олдин уруғлик чигит тигам, бронотак, формалин, никамизалон, паноктин, гаучо, витовакс, П-4, ПАВ-61, рапкол-ТЗ, ортен каби кимёвий препаратлари билан дориланади. Агарда уруғлик чигит дориланмасдан экилса, улардан ўсиб чиққан ниҳоллар касалликларига чалиниб, далаларда тўлиқ кўчат олишга имкон бермайди. Бу эса, ўз навбатида хатоларга қайтадан экишга олиб келади, чигитни қайта экиш кўчатзорларда ғўзанинг текис ривожланишига салбий таъсир кўрсатади ҳамда кўсақларнинг очилиши камида 3-5 кунга кечикишига, ҳосилдорликни эса 3-4 ц/га га камайишига олиб келади.

Тукли чигитларни дорилаш билан бир қаторда, экиш олдидан намлаш ҳам керак. Намлаш тартиби қуйидагича: даставвал ҳар бир тонна чигитга 300 литр, кейинги муддатларда экишда эса 600 литрдан сув сарфланади. Экиш бошланган кунларда чигит 12 соатга, кейинги кунларда эса 19 соатгача намланади. Туксизлантирилган чигитлар намланмасдан қуруқлигича экилаверади.

ЧИГИТНИ ЭКИШ

Маълумки, жадаллаштириш технологиясининг энг муҳим элементларидан бири ўз вақтида ва сифатли қилиб чигитни экиб олиш ҳисобланади. Тупроқнинг 10 см қатламида ҳарорат 14-15⁰ бўлганда 1 ҳафта ичида чигитни экиб бўлиш мақсадга мувофиқдир. Аввало тукли, кейин эса туксиз чигит экилади. Чигит аввал тез қизийдиган, механик таркиби енгил бўлган тупроққа ёки эгат пуштасига, сўнгра оғир тупроқли ерларга экилади. Чигит қулай муддатлардан эрта ёки кеч экилса ҳосилдорликка зарар етказиши мумкин. Шу ўринда таъкидлаш жоизки, чигитни эрта, тўлиқ ва қийғос ундириб олиш агротехник тадбирлар орасида муҳим ўрин эгаллайди.

Тукли чигит уялаб экилганда гектарига 50-60 кг чигит

resurs markazi

Inv №

33056

сарфланади. Туксиз чигит аниқ микдорда уялаб экилганда гектарига 25-30 кг чигит сарфланади ва яганалашга ҳожат қолмайди. Чигит пуштага экилганда тез униб чиқади ва 4.5-8.0 ц/га қўшимча пахта ҳосилини олиш имкониятини беради. Қатор орасининг кенглиги 90см бўлганда чигит 90х10х1, қатор ораси 60см бўлганда эса чигит 60х15х1 схемаларда экилади. Ўтлоқи-ботқоқ ерларда аниқ микдорда чигит экиш ҳосилдорликнинг 1,5-2,5 ц/га ошишига олиб келади.

Уруғни тез ва текис ундириб олиш учун унинг чуқурлигига алоҳида аҳамият бериш лозим. Меъёридан ортиқча чуқурликка экилган ёки саёз экилган майдонларда чигит тезда униб чиқмайди. “С-6771” ғўза нави чигитнинг энг мақбул чуқурлиги - ўтлоқ-ботқоқ тупроқларда 3-4 см., енгил бўз тупроқларда 4 см ва қумлок тупроқларда 5-6 см ҳисобланади.

Чигит экилгандан кейин унинг тупроқдаги ҳолатини ва ниш уришини муттасил кузатиб бориш лозим. Чунки, кунлар исиб нам тез кўтарилиб кетса, кутиб ўтирмасдан тезда чигит суви бериш лозим. Сув сарфи кам меъёрга 600-700^{м³} эгат оралаб ёки ҳамма қаторларга ернинг тузилиши, нишаблигига қараб, бу ишни ўта тажрибали сувчи амалга оширса жуда ҳам мақсадга мувофиқ бўлади.

Ниҳолларни яганалаш

Ќўзанинг янги “С-6771” нави ўта тезпишар бўлганлиги сабабли барча агротехника тадбирлари тез ва эрта ўтказилишини талаб қилади.

Яганалаш нав агротехникасида муҳим рол ўйнайди. Ќўза ниҳолларини яганалашни ниҳоллар тўлиқ униб чиққандан бошлаб 1 та 2 та чин барг пайдо бўлишгача тугаллаш лозим. Яганалаш кечиктирилса ғўзанинг ўсиши, ривожланиши ва ҳосилдорлигига таалуқли барча кўрсаткичлари пасайиб кетади, чунки яганалаш чўзилиб кетса юлиб ташланадиган ғўза ниҳоллари ўзлари билан биргаликда озуқа моддаларини кўпроқ микдорда олиб кетади. Натижада, яганалаш ишлари 3-4 чинбарг чиқарганда бошланса, ҳосилдорлик гектарига 2-3 центнерга, 4-5 чинбарг чиқарганда ўтказилганда эса 4-5 центнерга камаяди. Шу жумладан, яганалашнинг кеч ўтказилиши оқибатида ниҳолларнинг илдизлари бир-бирлари билан бирикиб кетади ва натижада ортиқча ғўза ниҳоллари юлиб олинганда қолган ниҳолларнинг илдизлари шикастланади. Уларнинг ўз ҳолига келишлари учун камида 7-10 кун сарф бўлади, бу эса

кўсақларнинг очилиши ҳам 7-10 кунга кечикишидан далолат беради.

Агарда, ғўза ниҳоллари илдиз чириш касаллигига чалинганлиги ёки кўп миқдорда кузги тунлам, шира ва трипслар тушганлиги сезилса, мазкур ҳолларда далаларда кўчат нормал қалинликда бўлишини таъминлаш мақсадида яганалашни бир неча кун кечиктириш лозим бўлади, яъни яганалашни 2-3 чинбарг пайдо бўлганда бошлаш керак.

КЎЧАТНИ ЖОЙЛАШТИРИШ ТИЗИМИ ВА ТУП ҚАЛИНЛИГИ

Кўчат қалинлиги ғўзанинг ўсиш ва ривожланиш шароитига, бинобарин ҳосилдорликка ҳал қилувчи таъсир кўрсатувчи омиллардан бири ҳисобланади. Кўчат сийрак бўлса айрим ғўза туллари бақувват бўлиб ривожланади, уларнинг ҳар биридан кўп ҳосил тўпланади, бироқ гектаридан олинadиган умумий ҳосил кам бўлади. Аксинча, кўчат қалин бўлганда ғўза нимжон ривожланади ва бу ҳосилдорликка салбий таъсир кўрсатади.

Шу сабабли, эрта ва юқори ҳосилли пахта етиштириш учун ҳар бир гектар майдонда навнинг морфологиясидан келиб чиқиб энг мақбул кўчат қалинлигини ҳосил қилиш лозим. Шунингдек, кўчат қалинлиги тупроқ тури, унинг унумдорлиги, захоб сувнинг чуқурлиги, шўрланиш даражасига қараб ҳам белгиланади.

Ўзанинг “С-6771” нави учун: унумдор тупроқ шароитида кўчат қалинлиги гектарига 110 минг тупдан кам бўлмаслиги керак. Оч тусли бўз тупроқлар ва оғир механик таркибли тақир тупроқларда, захоб сувлари чуқур ва шунингдек, кам унумдор ва шўрланишга мойил тупроқларда гектарига 120-140 минггача туп кўчат жойлаштирилади. Демак, тупроқ-иклим шароитига қараб ушбу рақамлар ўзгариши мумкин.

Мазкур навни қўш қаторлаб ҳам экиш мумкин.

Минерал уғитларни ишлатиш

Ўғитнинг аҳамияти минерал, маҳаллий, микробактериал ўғитлардан самарали фойдаланиш пахтадан юқори ҳосил олишнинг асосий омилларидан ҳисобланади. Ўғит фақатгина ҳосилдорликни оширмай, балки ҳосил сифатига ҳам таъсир этади. Шунингдек, ғўза азот, фосфор, калий ва микро элементлари билан етарли

озиклантирилмаса, тола сифати, чигитидан мой чиқиш миқдори ва чигитнинг наводорлиги ҳам пасайиб кетади.

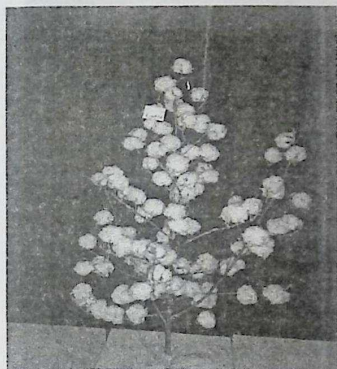
Ўғитлаш нормаси тупроқ типи қай даражада маданийлаштирилганлиги, агротехникаси иқлим шароити ва режалаштирилган ҳосилдорлигига боғлиқ Тупроқ ўсимликнинг асосий озиқ манбаи ҳисобланади. Шунинг учун унинг турларига қараб таркибидаги азот, фосфор ва калий миқдорлари ҳам турлича бўлади.

“С-6771” нави юқори агротехнологияга талабчан. Кўп йиллик тажриба натижаларидан маълум бўлдики, азотли, фосфорли ва калийли ўғитларни 1:0,75:0,5 нисбатида ишлатиш яхши самара беради. “С-6771” нави учун бўз тупроқларда азот-200 кг/га, фосфор-150 кг/га ва калий-50 кг/га миқдорда, ўтлоқи тупроқларда эса азот-25-30 кг/га кам, фосфор-25-30 кг/га кўп берилади. Ғўза ўзининг бутун ривожланиш даврида барча турдаги ўғитларга талабчан бўлади. Шу сабабли, азотни уч муддатда солиш тавсия этилади: биринчи культивация вақтида-50 кг/га, шоналаш даврида-100 кг/га, гуллаш фазаси бошланишида-100 кг/га, фосфорли ўғитни тенг қисмларга бўлиб шудгор остига ва ўсимликлар гуллаш даврида, калийли ўғитни шудгорлашдан олдин ва шоналаш даврида солинади. Шу ўринда таъкидлаб ўтиш жоизки, фосфорли ўғитлар ўсимлик ривожланишини тезлаштиришга, калий ўғитлари тола сифатини, айниқса унинг пишиклигини оширишга, жумладан, минерал ўғитларга қўшимча маҳаллий ўғитлар қўлланилганда, чигит вазнининг ошишига ва қўсақларни тўлиқ бўлишига имкон яратади.

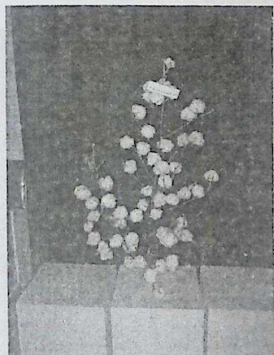
“С-6771” нави ғўзаларини минерал ўғитлар билан охириги маротаба озиқлантиришни 15 июлдан кечиктирмай тугаллаш лозим. Минерал ўғитларни ишлатишнинг кўрсатилган нисбати ёки озиқлантириш муддатлари бузилса ёки фосфорли ва калийли ўғитлар етарли миқдорда қўлланилмаса, жумладан, азотли ўғитлар меъёридан ортиқ ишлатилса қўсақларнинг очилиши 10-15 кунга кечикиб, тола сифати ҳамда чигит вазни пасайиб кетади. Етилиш даври кечикиб кетган қўчатзорларга кузги шира кўпроқ зарар келтиради.

СУҒОРИШ

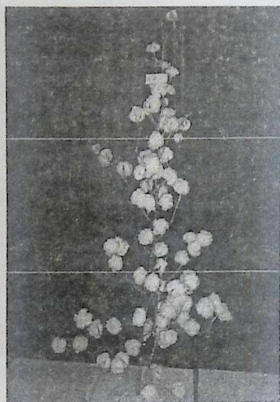
Ўзбекистонда пахтачилик фақат сунъий суғоришга асосланган. Ғўзани неча марта суғориш тупроқ турига, захоб сувларининг сатҳига ва иқлим шароитларига боғлиқ. Шу билан бирга эгат узунлиги 80-100

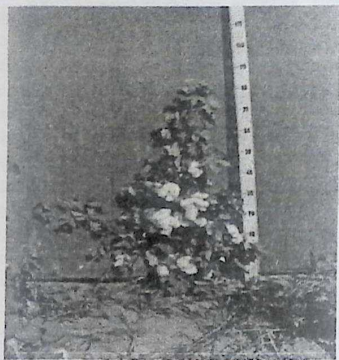
«С-6524» НАВИ

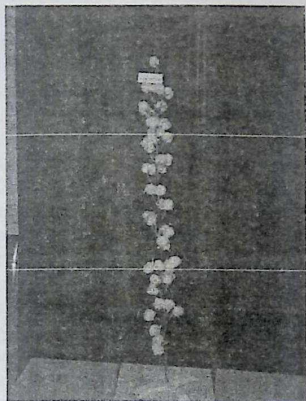
«НАМАНГАН-77» НАВИ

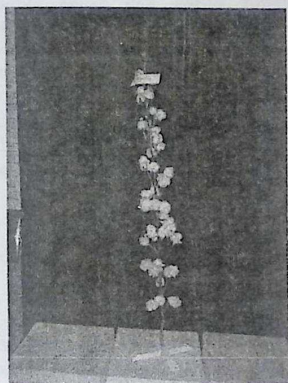
«С-6541» НАВИ

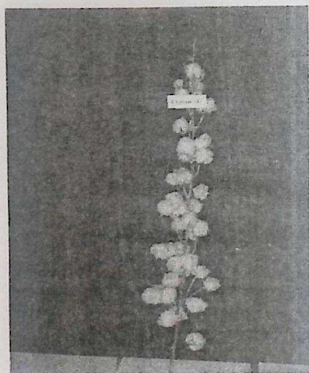
«С-6771» НАВИ

«СУРХОИ-9» НАВИ

«СУРХОИ-100» НАВИ

«СУРХОИ-101» НАВИ

метрдан ошмаслиги лозим.

Суғориш режими деганда, суғоришни ўсимликнинг ривожланиш давларига тўғри таксимлаш, суғориш ва сув қўйиш меъёрлари миқдорини ҳамда суғоришнинг энг мақбул муддатларини белгилаш тушунилади.

Суғориш тартибларини тузганда амалда уч давр тавсия этилади: 1-давр-гуллашгача; 2- давр- гуллаш, ҳосил тўплаш; 3-давр-пишиб етилиш..

Ана шу муддатлар бўйича суғориш сони белгиланади ва схемага киритилади. «С-6771» ғўза нави учун 2-2-1 тартибда суғориш схемаси тавсия қилинади.

Ќўзани суғориш муддатлари эса ўсимликнинг ташқи аломатларига қараб белгиланади: гуллагунча куннинг энг исиган дамларида (кундузги соатда 14-15 да) ўсимлик барглари тўқ-яшил рангга кириб сўлинқираган бўлганда, шунингдек бу пайтда барглар эгилувчанлик хусусиятини йўқотмаса, букканда уларнинг ўрта томири кирсилламаса далани суғориш лозим. Ќўзани гуллаш даврида гулнинг энг юқорига чиқиши ҳам ўсимликнинг ниҳоятда чанқаганидан дарак беради. Лекин, бу ҳолатга етказиш керак эмас. Чанқатиб суғориш, айниқса ўсимликлар гуллаш даврида, толанинг дағаллашиши, жумладан тола узунлигининг пасайишига олиб келади. Жаҳон пахта бозорида калта ёки дағал толанинг нархи 1,5-2 маротабагача паст баҳоланади.

Юқоридагиларни ҳисобга олган ҳолда «С-6771» ғўза навини мақбул муддатларда суғориш тартибига қатъиян риоя қилиниши талаб этилади.

“С-6771” ғўза навини 14-15 та ҳосил шохлари пайдо бўлганда, шу жумладан ғўза ёппасига гулга кириб кўсаклаш даврида чилпиш ишларини ўтказиш мақсадга мувофиқ келади.

«СУРХОН-9» НАВИ

НАВНИНГ КЕЛИБ ЧИҚИШИ

“Сурхон-9” ғўза нави Ўзбекистон Қишлоқ хўжалиги илмий ишлаб чиқариш марказига қарашли Ўзбекистон Ќўза селекцияси ва уруғчилиги илмий тадқиқот институтида Мл 101 х 07630 тизмаларини чатиштириш ва кўп йиллик якка танловлар натижасида

Вад.Автономов, Вик. Автономов, П.Ибрагимов, О.Кимсанбаев, Х.Хусанов ва бошқалар томонидан яратилган.

МОРФОЛОГИЯСИ ВА ҚИММАТЛИ БЕЛГИЛАРИ

Туплари йирик, конус шаклида. Бош поясининг бўйи 110-120 см. Тупи йиғиқроқ, шохланманган булиб, ҳосил шохларида асосий пояга жипс жойлашган, ётиб қолмайди, 0-2 моноподия бор. Пояси кўкимтир, кузда кизғиш тус олади. Биринчи ҳосил шохлари 3-5 бўғинда пайдо бўлади. 1000 дона чигит массаси 130-140 г., сарғиш тукли. Барглари панжасимон, 3-5 тишли. Кўсақлари юмалоқ, текис, кўк, тумшукчалари кам ривожланган. Вилтга чидамли. Кўсақдаги пахтанинг вазни 3.4-3.6 г. Ниҳоллар униб чиққандан биринчи кўсак очилгунча бўлган давр: ўрта ва шимолий минтакаларда 121-124 кун, жанубий минтакаларда 112-117 кун бўлиб, бу ҳудудларда эртапишар ҳисобланади.

Толаси II-типга мансуб, толасининг штапель узунлиги 37.7-39.6 мм., солиштирма узилиш кучи 33.4-34.0 гк/текс, чизикли зичлиги 137 м/текс. Тола чиқиши 37.0-39.1%. Микронейр кўрсаткичи 3.8-4.2. Нав толаси дунё бозорида харидоргир. Нав экиладиган майдон йилдан-йилга кенгаймоқда.

ЧИҒИТНИ ЭКИШ

Ҳар бир гектар майдонда етарли даражада кўчат қалинлигини таъминлаш учун сараланган, экишга тайёрланган унувчанлиги 95 % дан кам бўлмаган уруғлардан фойдаланиш керак. Ёш ниҳолларни гоммоз, илдиз чириш касалликларидан ҳимоя қилиш мақсадида чигит дориланиши зарур. Уруғлик чигит бронопол, витавакс, П-4, лансур препаратлари билан дориланади. Агар чигит дориланмаса, ниҳоллар гоммоз ва илдиз чириш касалликларига чалиниб, далаларда тўлиқ кўчат олишга имкон бермайди, натижада хатосига экишга олиб келади. Булар ўз навбатида кўчатзорларда ғўзанинг текис ривожланишига салбий таъсир кўрсатади ва ҳосилнинг пишиши камида 3-5 кунга кечикади, ҳосилдорлик гектарига 3-4 центнерга камаяди.

Одатда уруғлик чигитлар пахта тозалаш заводларида марказлаштирилган ҳолда кимёвий моддалар билан дориланиб, хўжаликларга берилади. Элита уруғчилик хўжаликлари ходимлари

чигитларни ўзлари дорилашига тўғри келади. Фермерлар тукли ва туксизлантирилган чигитларни экиши мумкин. Тукли чигитларни экиш олдидан намлаш ҳам керак. Намлаш тартиби қуйидагича: даставвал ҳар бир тонна чигитга 300 литр, кейинги муддатларда экишда эса 600 литрдан сув сарфланади. Экиш бошланган кунларда чигит 12 соатга, кейинги кунларда 19 соатгача намланади. Туксизлантирилган чигитлар намланмасдан куруқлигича экилаверади.

Чигит экишни тупрокнинг 10 см чуқурликдаги ўртача суткалик ҳарорати 12° С даража бўлганда тукли чигитларни, 14 даража бўлганда эса туксизлантирилган чигитларни экишни бошлаш керак.

Ҳар гектар майдонга сарфланадиган чигит миқдори туксизлантирилган бўлса 20-25 кг., тукли чигит 50-55 килограммдан ошмаслиги керак. Чигит экиш пайтида уруғнинг бир хил чуқурликка тушишига, қаторларнинг тўғри чиқишига, туташган қаторларнинг орасидаги масофанинг бир хил бўлишига алоҳида аҳамият берилиши зарур. Акс ҳолда ниҳоллар ҳар хил муддатларда униб чиқади, ғўза қатор ораларига ишлов берилганда қўчат қалинлиги камайиб кетиши мумкин.

Уруғни тез ва текис ундириб олиш учун унинг чуқурлигига алоҳида аҳамият бериш лозим. Меъёридан ортиқ чуқур экилган ёки саёз экилган майдонларда чигит тезда униб чикмайди. “Сурхон-9” нави чигитнинг энг мақбул чуқурлиги-ўтлоқ-баткоқ тупрокларда 3-4 см., бошқа тупрокларда 5 см гача бўлиши мумкин.

НИҲОЛЛАРНИ ЯГАНАЛАШ

Яганалаш нав агротехникасида муҳим рол ўйнайди. Бу тадбирни ғўза ниҳоллари битта-иккитадан чинбарг чиқарганда ўтказиш лозим. Агарда яганалашни 3-4 чинбарг чиқарганда бошланса, ҳосилдорлик гектарига 2-3 центнерга, 4-5 чинбарг чиқарганда ўтказилганда эса 4-5 центнерга камаяди.

Яганалашнинг кеч ўтказилиши натижасида ниҳолларнинг илдиэлари бир-бири билан бирикиб кетади ва натижада ортиқча ғўза ниҳоллари юлиб олинганда қолган ниҳолларнинг илдиэлари шикастланади. Улар ўз холига келиши учун 3-4 кун ўтади. Бу эса ўсимликларнинг ўсиши ва ривожланишига салбий таъсир кўрсатади ва оқибатда қўсақларнинг очилиши ҳам 3-4 кунга кечикади.

КЎЧАТНИ ЖОЙЛАШТИРИШ ВА ТЎП ҚАЛИНЛИГИ

Эртапишар ва юқори ҳосилли пахта етиштириш учун ҳар бир гектар майдонда мақбул кўчат қалинлиги ҳосил қилиниши зарур. Кўчатлар сони нав биологияси ва хос миқдордан кам бўлса, кўсакларнинг пишиб етилиши кечикади ва ҳосилдорлик камаяди. Кўчат сони меъёрдан кўп бўлганда ҳам ҳосилдорлик камаяди. Кўчат қалинлиги тупроқ тури, унумдорлиги, заҳоб сувнинг чуқурлиги, шўрланиш даражасига қараб белгиланади.

Дзанинг “Сурхон-9” нави учун: унумдор тупроқ шароитида кўчат қалинлиги гектарига 130-140 минг та. Оч тусли бўз тупроқлар ва оғир механик таркибли тақир тупроқларда заҳоб сувлари чуқур ва шунингдек, кам унумдор ва шўрланишга мойил тупроқларда гектарига 160-170 минг туп кўчат жойлаштирилади.

МИНЕРАЛ ЎДИТЛАРНИ ҚЎЛЛАШ

“Сурхон-9” нави юқори агротехнологияга талабчан. Кўп йиллик тажрибалардан маълум бўлдики, азотли, фосфорли, калийли ўғитларни 1:0,7:0,4 нисбатида ишлатиш яхши натижа беради. Сурхон-9 нави учун бўз тупроқларда азот-200 кг/га, фосфор-160 кг/га, калий-80 кг/га миқдорда, ўтлоқи тупроқларда азот-25-30 кг/га кам, фосфор-25-30 кг/га кўп берилади.

Азотни уч муддатда солиш тавсия этилади: биринчи культивация вақтида-50 кг/га, шоналаш даврида-75 кг/га, гуллаш фазаси бошланишида-75кг/га, фосфорли ўғитни тенг қисмларга бўлиб шудгор остига ва ўсимликлар гуллаш даврида, калийли ўғитни шудгорлашдан олдин ва шоналаш даврида солинади.

Агарда минерал ўғитлар йиллик меъёрининг нисбати бузилса, фосфорли ва калийли ўғитлар етарли миқдорда қўлланилмасдан, азотли ўғитлар меъёридан ортиқ ишлатилса кўсакларнинг очилиши 10-15 кунга кечикиб пахта толаси сифати пасаяди, тола дағаллашади. Унинг нархи кескин пасаяди. Ўз вақтида ўғит берилмаса чигит вазни пасаяди. Фосфорли ўғитлар ўсимлик ривожланишини тезлаштиради. Калий ўғитлари тола сифатини, айниқса унинг пишиқлигини оширади. Минерал ўғитларга қўшимча маҳаллий ўғитлар қўлланилса, чигит вазни ошади, кўсак тўлиқ ривожланади.

Минерал ўғитлар билан ғўзаларнинг охириги озиклантиришини 10 июлдан кечиктирмай тугаллаш зарур. Ушбу даврда берилган

ўғитларнинг таъсири июл ойининг охиригача давом этади. Агарда озиклантириш ушбу муддатдан кечикиб берилса, кўсаклар сони кўпроқ бўлиши мумкин, лекин уларнинг пишиш муддати 4-5 кунга кечикиб кетади.

Кеч териб олинган ҳосил сарфланган харажатларни қопламайди. Шунингдек, охириги озиклантириш кўрсатиб ўтилган муддатдан кечикиб кетган ҳолатда кўсакларнинг пишиш авжи пасаяди. Пахтанинг харид нархи пасаяди. Фермерлар иқтисодий зарар кўради. Етилиш даври кечикиб кетган кўчатзорларга кузги шира кўпроқ зарар келтиради. Бу эса тола сифатини кескин пасайтиради.

СУҒОРИШ

Ғўзани неча марта суғориш тупроқ турига, грунт сувларининг сатҳига ва иқлим шароитларига боғлиқ. Шу билан бирга эгат узунлиги 80-100 метрдан ошмаслиги лозим. Ғўзани суғориш муддатлари ўсимликнинг ташқи аломатларига қараб белгиланади: гуллагунча куннинг энг исиган дамларида (кундузги соатда 14-15 да) ўсимлик барглари тўқ-яшил рангга кириб сўлинқирайдиган бўлади. Шунингдек бу пайтда барглар эгилувчанлик хусусиятини йўқотмаса, букканда уларнинг ўрта томири қирсилламаса далани суғориш зарур бўлади. Ғўзани гуллаш даврида гулнинг энг юқорига чиқиши ўсимликнинг ниҳоятда чанқаганидан дарак беради. Лекин бу ҳолатга етказиш керак эмас. Чанқатиб суғориш, айниқса ўсимликлар гуллаш даврида, толанинг дағаллашишига олиб келади. Тола узунлиги пасаяди.

Юқоридагиларни ҳисобга олган ҳолда “Сурхон-9” навини тегишли муддатларда суғориш тартибига қатъиян риоя қилиш талаб этилади.

“Сурхон-9” ғўза навини чилпишни 16-18 та ҳосил шохлари пайдо бўлганда ўтказилади.

«СУРХОН-100» НАВИ

НАВНИНГ КЕЛИБ ЧИҚИШИ

“Сурхон-100” ғўза нави Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ ва сув хўжалиги Вазирлиги тасарруффидаги Ўзбекистон Қишлоқ хўжалиги илмий ишлаб чиқариш марказига қарашли Ўзбекистон ғўза

селекцияси ва уруғчилиги илмий-тадқиқот институтида F₃ Л-3965 х Л-204 тизмаларини чатиштириш ва кўп йиллик якка танловлар натижасида Вад.Автономов, Вик.Автономов, П.Ибрагимов, О. Кимсанбаев, Н.Хожамбергенов, Х.Хусанов ва А.Курбанов томонидан яратилган. Давлат нав синаш хўжаликларида 2003-йилдан бошлаб текширишдан ўтмоқда.

МОРФОЛОГИЯСИ ВА ХЎЖАЛИК УЧУН ҚИММАТЛИ БЕЛГИЛАРИ

Бош пояснинг баландлиги 90-110 см. Тупи йиғиқроқ, шохланмаган бўлиб, хосил шохлари асосий пояга жипс жойлашган, ётиб қолмайди. Биринчи хосил шохи 3-5 бўғинда ўсиб чиқади, 0-2 моноподия бор. Барглари ўртача катталиқда 3-5 япрокли, гули антацион доғли. Уруғи кўкиш рангли ўртача катталиқда, деярли туксиз ҳолда бўлиб микропил ва холаза қисмида озгина тукланиш сезилади. Хосили чаноғидан тўкилмайди. Толаси оқ рангли. Катта нав синаш тармоқларининг маълумотларига кўра (2002 й.) юқори даражада тезпишарлиги аниқланган. Ўсимлик ўсин даври 120 кун бўлиб, андоза “Термиз-31” навиға нисбатан 3 кун эртапишар. Кўсаклари узунчоқ, яшил рангда, очилиш тезлиги юқори бўлганлиги сабабли “Сурхон-100” нави Сурхондарё ва Қашқадарё вилоятларида “Термиз-31” навиға нисбатан хосилдорлиги бўйича 2-3 ц/га ва тола чикими бўйича 2,6-3,0 фойз юқори натижа кўрсатди.

“Сурхон-100” нави IА типға мансуб бўлиб ЎзФСУИТИ технология лабораторияси томонидан олиб борилган таҳлилларға кўра қуйидаги хусусиятларға эға: узилиш узунлиги 4,5 г/к, нисбий узилиш узунлиги 35,5-37,2 г/к текс, тола нафислиги 7400-7600, штапель узунлиги 49,3-40,5 мм, тола ифлосланиши 3 фойздан ошмайди. Тола чикими 33,8-37,0 фойз.

ЧИГИТНИ ЭКИШ

Ҳар бир гектар майдонда етарли даражада қўчат қалинлигини таъминлаш учун сараланган, экишға тайёрланган унувчанлиги 95 % дан кам бўлмаган уруғлардан фойдаланиш керак. Ёш ниҳолларни гоммоз, илдиз чириш касалликларидан химоя қилиш мақсадида чигит дориланиши зарур. Уруғлик чигит бронопол, витавакс, П-4, лансур препаратлари билан дориланади. Агар чигит дориланмаса, ниҳоллар

гоммоз ва илдиз чириш касалликларига чалиниб, далаларда тўлик кўчат олишга имкон бермайди, натижада хатосига қайтадан экишга олиб келади. Булар ўз навбагида кўчатзорларда ғўзанинг текис ривожланишига салбий таъсир кўрсатади ва ҳосилнинг пишиши камида 3-5 кунга кечикади, ҳосилдорлик гектарига 3-4 центнерга камаяди.

Одатда уруғлик чигитлар пахта тозалаш заводларида марказлаштирилган ҳолда кимёвий моддалар билан дориланиб, хўжаликларга берилади. Элита уруғчилик хўжаликлари(ходимлари иштирокида) чигитларни ўзлари дорилашига тўғри келади. Фермерлар тукли ва туксизлантирилган чигитларни экиши мумкин. Тукли чигитларни экиш олдидан намлаш ҳам керак. Намлаш тартиби қуйидагича: даставвал ҳар бир тонна чигитга 300 литр, кейинги муддатларда экишда эса 600 литрдан сув сарфланади. Экиш бошланган кунларда чигит 12 соатга, кейинги кунларда 19 соатгача намланади. Туксизлантирилган чигитлар намланмасдан қуруқлигича экилаверади.

Чигит экишни тупрокнинг 10 см чуқурликдаги ўртача суткалик барқарор ҳарорати 12°C даража бўлганда тукли чигитларни, 14 даража бўлганда эса туксизлантирилган чигитларни экишни бошлаш керак.

Ҳар гектар майдонга сарфланадиган чигит миқдори туксизлантирилган бўлса 25-30 кг., тукли чигит 60 килограммдан ошмаслиги керак. Чигит экиш пайтида уруғнинг бир хил чуқурликка тушишига, қаторларнинг тўғри чиқишига, туташган қаторларнинг орасидаги масофанинг бир хил бўлишига алоҳида аҳамият берилиши зарур. Акс ҳолда ниҳоллар ҳар хил муддатларда униб чиқади, ғўза қатор ораларига ишлов берилганда кўчат қалинлиги камайиб кетиши мумкин.

Уруғни тез ва текис ундириб олиш учун унинг чуқурлигига алоҳида аҳамият бериш лозим. Меъёридан ортиқ чуқур экилган ёки саёз экилган майдонларда чигит тезда униб чиқмайди. “Сурхон-100” нави чигитнинг энг мақбул чуқурлиги-ўтлоқ-баткоқ тупроқларда 3-4 см., бошқа тупроқларда 4 см ҳисобланади.

НИҲОЛЛАРНИ ЯГАНАЛАШ

Яганалаш нав агротехникасида муҳим рол ўйнайди. Бу тадбирни ғўза ниҳоллари битта-иккитадан чинбарг чиқарганда ўтказиш лозим.

Агарда яганалашни 3-4 чинбарг чиқарганда бошлалса, ҳосилдорлик гектарига 2-3 центнерга, 4-5 чинбарг чиқарганда ўтказилганда эса 4-5 центнерга камаяди.

Яганалашнинг кеч ўтказилиши натижасида ниҳолларнинг илдишлари бир-бири билан бирикиб кетади ва натижада ортикча гўза ниҳоллари юлиб олинганда қолган ниҳолларнинг илдишлари шикастланади. Улар ўз холига келиши учун 3-4 кун ўтади. Бу эса ўсимликларнинг ўсиши ва ривожланишига салбий таъсир кўрсатади ва оқибатда кўсақларнинг очилиши ҳам 3-4 кунга кечикади.

КЎЧАТНИ ЖОЙЛАШТИРИШ ВА ТЎП ҚАЛИНЛИГИ

Эртапишар ва юқори ҳосилли пахта етиштириш учун ҳар бир гектар майдонда мақбул кўчат қалинлиги ҳосил қилиниши зарур. Кўчатлар навга ҳос миқдордан кам бўлса, кўсақларнинг пишиб етилиши кечикади ва ҳосилдорлик камаяди. Кўчат сони меъёрдан кўп бўлганда ҳам ҳосилдорлик камаяди. Кўчат қалинлиги тупроқ тури, унумдорлиги, грунт сувнинг чуқурлиги, шўрланиш даражасига қараб белгиланади.

Гўзанинг Сурхон-100 нави учун: унумдор тупроқ шароитида кўчат қалинлиги гектарига 130-140 минг та. Оч тусли бўз тупроқлар ва оғир механик таркибли тақир тупроқларда грунт сувлари чуқур ва шунингдек, кам унумдор ва шўрланишга мойил тупроқларда гектарига 160-170 минг туп кўчат жойлаштирилади.

МИНЕРАЛ ЎЎГИТЛАРНИ КЎЛЛАШ

“Сурхон-100” нави юқори агротехнологияга талабчан. Кўп йиллик тажрибалардан маълум бўлдики, азотли, фосфорли, калийли ўғитларни 1:0,7:0,4 нисбатида ишлатиш яхши натижа беради. Сурхон-100 нави учун бўз тупроқларда азот-220 кг/га, фосфор-150 кг/га, калий-80 кг/га миқдорда, ўтлоқ тупроқларда азот-20-25 кг/га кам, фосфор-25-30 кг/га кўп берилади.

Азотни уч муддатда солиш тавсия этилади: биринчи культивация вақтида-50 кг/га, шоналаш даврида-75 кг/га, гуллаш фазаси бошланишида-85 кг/га, фосфорли ўғитни тенг қисмларга бўлиб шудгор остига ва ўсимликлар гуллаш даврида, калийли ўғитни шудгорлашдан олдин ва шоналаш даврида солинади. Агарда минерал ўғитлар йиллик меъёрининг нисбати бузилса, фосфорли ва калийли

ўғитлар етарли миқдорда қўлланилмасдан, азотли ўғитлар меъёридан ортиқ ишлатилса кўсақларнинг очилилиши 5-6 кунга кечикиб пахта толаси сифати пасаяди, тола дағаллашади. Унинг нархи кескин пасаяди. Ўз вақтида ўғит берилмаса чигит вазни пасаяди. Фосфорли ўғитлар ўсимлик ривожланишини тезлаштиради. Калий ўғитлари тола сифатини, айниқса унинг пишиқлигини оширади. Минерал ўғитларга кўшимча маҳаллий ўғитлар қўлланилса, чигит вазни ошади, кўсак тўлиқ ривожланади.

Минерал ўғитлар билан ғўзаларнинг охириги озиклантиришини 10 июлдан кечиктирмай тугаллаш зарур. Ушбу даврда берилган ўғитларнинг таъсири июл ойининг охиригача давом этади. Агарда озиклантириш ушбу муддатдан кечикиб берилса, кўсақлар сони кўпроқ бўлиши мумкин, лекин уларнинг пишиш муддати 3-4 кунга кечикиб кетади.

Кеч териб олинган ҳосил сарфланган харажатларни копламайди. Шунингдек, охириги озиклантириш кўрсатиб ўтилган муддатдан кечикиб кетган ҳолатда кўсақларнинг пишиш авжи пасаяди. Пахтанинг харид нархи пасаяди. Фермерлар иқтисодий зарар кўради. Етилиш даври кечикиб кетган кўчатзорларга кузги шира кўпроқ зарар келтиради. Бу ҳама тола сифатини кескин пасайтиради.

СУҒОРИШ

Ғўзани суғоришлар сони тупроқ турига, грунт сувларининг сатҳига ва иқлим шароитларига боғлиқ. Шу билан бирга эгат узунлиги 80-100 метрдан ошмаслиги лозим. Ғўзани суғориш муддатлари ўсимликнинг ташқи аломатларига қараб белгиланади: гуллагунча куннинг энг исиган давларида (кундузги соатда 14⁰⁰-15⁰⁰ да) ўсимлик барглари тўқ-яшил рангга кириб сўлинқирайдиган бўлади. Шунингдек бу пайтда барглар эгиловчанлик хусусиятини йўқотмаса, букканда уларнинг ўрта томири қирсилламаса далани суғориш зарур бўлади. Ғўзани гуллаш даврида гулнинг энг юқорига чиқиши ўсимликнинг ниҳоятда чанқаганидан дарак беради. Лекин бу ҳолатга етказиш керак эмас. Чанкатиб суғориш, айниқса ўсимликлар гуллаш даврида, толанинг дағаллашишига олиб келади. Тола узунлиги пасаяди. Юқоридагиларни ҳисобга олган ҳолда Сурхон-100 навини тегишли муддатларда суғориш тартибига қатъиян риоя қилиш талаб этилади.

“Сурхон-100” ғўза навини чилипишни 17-18 та ҳосил шохлари пайдо бўлганда ўтказилади.

«СУРХОН-101» НАВИ

НАВНИНГ КЕЛИБ ЧИҚИШИ

“Сурхон-101” ғўза нави Ўзбекистон Республикаси қишлоқ ва сув хўжалиги Вазирлиги тасарруфидаги Ўзбекистон Қишлоқ хўжалиги илмий ишлаб чиқариш марказига қарашли Ўзбекистон Ғўза селекцияси ва уруғчилиги илмий-тадқиқот институтида F₃ Л-500 х МЛ-104 тизмаларини чапиштириш ва кўп йиллик якка танловлар натижасида Вад.Автономов, Вик.Автономов, П.Ибрагимов, О.Кимсанбаев, Н.Хожамбергенов, Х.Хусанов, Т.Камилов ва Р.Абидовлар томонидан яратилган. Давлат нав синаш хўжаликларида 2004-йилдан бошлаб синов ўтмоқда.

НАВ МОРФОЛОГИЯСИ ВА ҚИММАТЛИ БЕЛГИЛАРИ

Бош поя узунлиги 90-110 см. Тупи йиғирма, шохланмаган бўлиб, ҳосил шохлари асосий пояга жипс жойлашган, ётиб қолмайди. Биринчи ҳосил шохи 3-5 бўғинда ўсиб чиқади, 0-2 ўсув шохлари бор. Барглари ўртача катталиқда 3-5 япрокли, гули анатацион доғли. Уруғи кўкиш рангли ўртача катталиқда, деярли тўқсиз ҳолда бўлиб микропи ва холаза қисмида озгина тукланиш сезилади. Ҳосили чаноғидан тўкилмайди. Толаси оқ рангли. Кагга нав синаш тармоқларининг маълумотларига кўра (2003 й.) юқори даражада тезпишарлиги аниқланган. Ўсимлик ўсиш даври 120 кун бўлиб, андоза “Термиз-31” навига нисбатан 3 кун эртапишар. Кўсақлари чузинчоқ, кўк рангли, очилиш темпи юқори бўлганлиги сабабли “Сурхон-101” нави Сурхондарё ва Қашқадарё вилоятларида “Сурхон 9” навига нисбатан

ҳосилдорлиги бўйича 4-6 ц/га ва тола чиқими бўйича 2,6-3,0 % фойз юқори натижа кўрсатди.

“Сурхон-101” нави I типга мансуб бўлиб унинг толаси ЎЗҒСУИТИ тола технологияси лабораторияси томонидан олиб борилган таҳлилларга кўра қуйидаги хусусиятларга эга: узилиш кучи

4,2 г/к, нисбий узилиш узунлиги 34,6-36,9 гк/текс, метрик номери 7200-7400, штапель узунлиги 39,3-45 мм, тола ифлосланиши 3 фоиздан ошмайди. Тола чиқими 34,8-37,2 %.

ЧИГИТНИ ЭКИШ

Қийғос кўчатлар етиштириш мақсадида, ниҳоллар қалинлигини таъминлаш учун сараланган, экишга тайёрланган унувчанлиги 95 % дан кам бўлмаган уруғлардан фойдаланиш керак. Ёш ниҳолларни гоммоз, илдиз чириш касалликларидан химоя қилиш мақсадида чигит дориланиши зарур. Уруғлик чигит бронопол, витавакс, П-4, лансур препаратлари билан дориланади. Агар чигит дориланмаса, ниҳоллар гоммоз ва илдиз чириш касалликларига чалиниб, далаларда тўлик кўчат олишга имкон бермайди. Чигитни хатосига қайтадан экишга олиб келади. Булар ўз навбатида кўчатзорларда ғўзанинг текис ривожланишига салбий таъсир кўрсатади ва ҳосилнинг пишиши камида 3-4 кунга кечикади, ҳосилдорлик гектарига 2-3 центнерга камаяди.

Одатда уруғлик чигитлар пахта тозалаш заводларида марказлаштирилган ҳолда кимёвий моддалар билан ишланиб, фермер хўжаликларга тарқатилади. Элита уруғчилик хўжаликлари ходимлари чигитларни ўзлари дорилашига тўғри келади. Фермерлар тукли ва туксизлантирилган чигитларни экиши мумкин. Тукли чигитларни экиш олдида намлаш ҳам керак. Намлаш тартиби қуйидагича: даставвал ҳар бир тонна чигитга 300 литр, кейинги муддатларда экишда жами 600 литр сув сарфланади. Экиш бошланган кунларда чигит 12 соатга, кейинги кунларда 19 соатгача намланади. Туксизлантирилган чигитлар намланмасдан куруклигича экилаверади.

Чигит экишни тулрокнинг 10 см чуқурликдаги ўртача суткалик ҳарорати 12⁰ С даража бўлганда тукли чигитларни, 14 даража бўлганда эса туксизлантирилган чигитларни экишни бошлаш керак.

Ҳар гектар майдонга сарфланадиган чигит миқдори, техникалар етарли бўлганда туксизлантирилган бўлса 20-25 кг., тукли чигит 50-55 килограммдан ошмаслиги керак. Чигит экиш пайтида уруғнинг бир хил чуқурликка тушишига, қаторларнинг тўғри чиқишига, тугашган қаторларнинг орасидаги масофанинг бир хил бўлишига алоҳида аҳамият берилиши зарур. Акс ҳолда ниҳоллар ҳар хил муддатларда униб чиқади, ғўза қатор ораларига ишлов берилганда

кўчат қалинлиги камайиб кетиши мумкин.

Уруғни тез ва текис ундириб олиш учун унинг чуқурлигига алоҳида аҳамият бериш лозим. Меъёридан ортиқ чуқур экилган ёки саёз экилган майдонларда чигит тезда униб чиқмайди. “Сурхон-101” нави чигитининг энг мақбул экиш тупроқ шароитидан 3-4 см., келиб чиқиб ҳисобланади.

НИҲОЛЛАРНИ ЯГНАЛАШ

Яганалаш нав агротехникасида муҳим рол ўйнайди. Бу тадбирни ғўза ниҳоллари битта-иккитадан чинбарг чиқарганда ўтказиш лозим. Агарда яганалашни 3-4 чинбарг чиқарганда ўтказилса, ҳосилдорлик гектарига 2-3 центнерга, 4-5 чинбарг чиқарганда ўтказилганда эса 4-5 центнерга камаяди.

Яганалаш тадбирининг кеч ўтказилиши натижасида ниҳолларнинг илдизлари бир-бири билан бирикиб кетади ва натижада ортиқча ғўза ниҳоллари юлиб олинганда қолган ниҳолларнинг илдизлари шикастланади. Улар ўз холига келиши учун 3-4 кун ўтади. Бу эса ўсимликларнинг ўсиши ва ривожланишига салбий таъсир кўрсатади ва оқибатда кўсақларнинг очилиши ҳам 4-5 кунга кечикади.

КЎЧАТЛАРНИ ЖОЙЛАШТИРИШ ВА ТЎП ҚАЛИНЛИГИ

Эртапишар ва юқори ҳосилли пахта етиштириш учун ҳар бир гектар майдонда мақбул кўчат қалинлиги етиштирилиши зарур. Кўчатлар нав биологиясига мос миқдордан кам бўлса, кўсақлар сони туфайли ҳосилдорлик камаяди. Кўчат сони меъёрдан кўп бўлганда эса, кўсақлар керакли миқдордаги массасини тўплай олмаслиги туфайли ҳосилдорлик камаяди. Кўчат қалинлиги тупроқ тури, унумдорлиги, грунт сувининг чуқурлиги, шўрланиш даражасига қараб белгиланади.

Ғўзанинг “Сурхон-101” нави учун: унумдор тупроқ шароитига кўра кўчат қалинлиги гектарига 130-140 минг туп. Оч тусли бўз тупроқлар ва оғир механик таркибли тақир тупроқларда грунт сувлари чуқур ва шунингдек, кам унумдор ва шўрланишга мойил тупроқларда гектарига 160-170 минг туп кўчат жойлаштирилади.

МИНЕРАЛ ЎЎГИТЛАРНИ КЎЛЛАШ

“Сурхон-101” нави юқори агротехнологияга талабчан. Кўп йиллик тажрибалардан маълум бўлдики, азотли, фосфорли, калийли ўғитларни 1:0,7:0,4 нисбатида ишлатиш яхши натижа беради. “Сурхон – 101” нави учун бўз тупроқларда азот-220 кг/га, фосфор-150 кг/га, калий-80 кг/га миқдорда, ўтлоқи тупроқларда азот-25-30 кг/га кам, фосфор-25-30 кг/га кўп берилади.

Азотни уч муддатда солиш тавсия этилади: биринчи культивация вақтида-50 кг/га, шоналаш даврида-90 кг/га, гуллаш фазаси бошланишида-80 кг/га, фосфорли ўғитни тенг қисмларга бўлиб шудгор остига ва ўсимликлар гуллаш даврида, калийли ўғитни шудгорлашдан олдин ва шоналаш даврида солинади.

Агар, минерал ўғитлар йиллик меъёри тавсия этилган нисбати бузилса, фосфорли ва калийли ўғитлар етарли миқдорда қўлланилмасдан, азотли ўғитлар меъёридан ортиқ ишлатилса қўсақларнинг очилиши 6-7 кунга кечикиб пахта толаси сифати пасаяди, тола дағаллашади. Унинг нархи кескин пасаяди. Ўз вақтида ўғит берилмаса чигит вазни пасаяди. Фосфорли ўғитлар ўсимлик ривожланишини тезлаштиради. Калий ўғитлари тола сифатини, айниқса унинг пишиқлигини оширади. Минерал ўғитларга қўшимча маҳаллий ўғитлар қўлланилса, чигит вазни ошади, қўсақ тўлик ривожланади.

Минерал ўғитлар билан ғўзаларнинг охириги озиклантиришини 10 июлдан кечиктирмай тугаллаш зарур. Ушбу даврда берилган ўғитларнинг таъсири июл ойининг охиригача давом этади. Агарда озиклантириш ушбу муддатдан кечикиб берилса, қўсақлар сони кўпроқ бўлиши мумкин, лекин уларнинг пишиш муддати 7-10 кунга кечикиб кетади.

Кеч териб олинган ҳосил сарфланган харажатларни қопламайди. Шунингдек, охириги озиклантириш кўрсатиб ўтилган муддатдан кечикиб кетган ҳолатда қўсақларнинг пишиш авжи пасаяди. Пахтанинг харид нархи пасаяди. Фермерлар иқтисодий зарар кўради. Етилиш даври кечикиб кетган қўчатзорларга кузги шира кўпроқ зарар келтиради. Бу эса тола сифатини кескин пасайтиради.

СУҒОРИШ

Суғоришлар сони тупрок турига, грунт сувларининг сатҳига ва иқлим шароитларига боғлиқ. Шу билан бирга эгат узунлиги 80-100 метрдан ошмаслиги лозим. Ғўзани суғориш муддатлари ўсимликнинг ташқи аломатларига қараб белгиланади: ҳарорат юқори бўлган пайтлари (кундузги соатда 14-15 да) ўсимлик барглари тўқ-яшил рангга кириб сўлинқирайдиган бўлади. Шунингдек, бу пайтда барглар эгилувчанлик хусусиятини йўқотмаса, букканда уларнинг (тепадан пастга қараб учинчи барг) ўрта томири қирсилламасдан синса далани суғориш зарур бўлади. Ғўзани гуллаш даврида гулнинг энг юқорига чиқиши ўсимликнинг ниҳоятда чанқаганидан дарак беради. Лекин бу ҳолатга етказиш керак эмас. Чанқатиб суғориш, айниқса ўсимликлар гуллаш даврида, толанинг дағаллашишига олиб келади. Тола узунлиги вам ос равишда бошқа курсаткичлари пасаяди.

Юқоридагиларни ҳисобга олган ҳолда Сурхон-101 навини тегишли муддатларда суғориш тартибига қатъиян риоя қилиш талаб этилади.

“Сурхон-101” ғўза навини чилпишни ўтказилган илмий тажрибалар ва адабиёт манбалари асосида 17-18 та ҳосил шохлари пайдо бўлганда ўтказиш тавсия этилади.

ФОЙДАЛАНГАН АДАБИЁТЛАР

1. В.А.Автономов, Кушалиев А. С-6524-нави, Ж.Узбекистон кишлок хужалиги, Ташкент, 2006, № 5, с.16-17.
2. В.А.Автономов. Географически отдаленная гибридизация в селекции средневолокнистых сортов хлопчатника. Монография, Ташкент, 2006.
3. В.А.Автономов. Гузанинг ингичка толали «Сурхан-9» нави. Ахборот varaкаси. ООО «Меҳридарё», Ташкент, 2006.
4. В.А.Автономов. Гузанинг янги, ингичка толали «Сурхан-100» нави. Ахборот varaкаси. ООО «Меҳридарё», Ташкент, 2006.
5. В.А.автономов. Гузанинг янги, ингичка толали «Сурхан-101» нави. Ахборот varaкаси. ООО «Меҳридарё», Ташкент, 2006.
6. В.А.Автономов. Межсортная гибридизация, в создании новых сортов хлопчатника вида *G.hirsutum* L. Монография. ООО «Меҳридарё», Ташкент, 2007.
7. В.А.Автономов, О.Х.Кимсанбаев. Перспективный сорт хлопчатника С-6541. Мат.междун.научно-практич.конф. «Современное стояние селекции и семеноводства хлопчатника, проблемы и пути их решения». УзНИИССХ. Ташкент. 2007. С.70-71.
8. В.А.Автономов, О.Х.Кимсанбаев. Перспективный сорт хлопчатника Сурхан-100. Матер.междун.научно-практич.конф. «Тупрок унумдорлигини оширишнинг илмий ва амалий асослари». УзПИТИ. Ташкент. 2007. С. 244-246.
9. В.А.Автономов. Перспективный сорт хлопчатниа С-6541. Материалы конференции, посвященной 120-й годовщине со дня рождения академика Н.И.Вавилова «Вавиловские чтения-2007». Саратов, 2007. – С.3-4.
10. В.А.Автономов. Парная гибридизация в селекции хлопчатника *G.hirsutum* L. Монография. Ташкент. 2007. «Меҳридарё», 213 с.
11. В.А.Автономов. Гузанинг урта толали «Наманган-77» нави. Ахборот varaкаси. ООО «Меҳридарё», Ташкент, 2008.
12. В.А.Автономов. Гузанинг истикболли урта толали «Наманган-34» нави. Ахборот varaкаси. ООО «Меҳридарё», Ташкент, 2008.
13. В.А.Автономов. Гузанинг районлаштирилган урта толали «С-6524» нави. Ахборот varaкаси. ООО «Меҳридарё», Ташкент, 2008.

14. В.А.Автономов. Гузанинг истикболли, урта толали «С-6541» нави. Ахборот varaкаси. ООО «Меҳридарё», Ташкент, 2008.

НАВЛАРНИНГ ПАТЕНТЛАРИ

1. Автономов Вад.А., Усманов А.А., Автономов Вик.А., Ибрагимов П.Ш., Хожамбергенов Н., Хусанов Х.А., Кимсанбаев О.Х. Сорт хлопчатника “Сурхан-9”. Патент № NAP 00040. Расмий Ахборотнома 2003, № 4.

2. Автономов Вад.А., Ибрагимов П.Ш., Автономов Вик.А., Кимсанбаев О.Х., Курбанов С., Хусанов Х. Сорт хлопчатника “Сурхан-100”. Патент № NAP 00051. Расмий Ахборотнома 2005, № 2.

3. Автономов Вад.А., Ибрагимов П.Ш., Автономов Вик.А., Кимсанбаев О.Х., Хусанов Х., Комилов Т., Абидов Р., Усманов А.А., Хожамбергенов Н. Сорт хлопчатника “Сурхан-101”. Патент № NAP 00058. Расмий Ахборотнома 2006, № 2.

4. Автономов Вад.А., Ибрагимов П.Ш., Автономов Вик.А., Кимсанбаев О.Х., Хусанов Х., Комилов Т., Абидов Р., Усманов А.А., Хожамбергенов Н. Сорт хлопчатника “С-6541”. Патент № NAP 00060. Расмий Ахборотнома 2006, № 2.

5. Автономов Вик.А., Ибрагимов П.Ш., Кипчаков М., Назаров Р., Салиходжаев Н., Нариманова Н., Хожамбергенов Н. Сорт хлопчатника “Наманган-34”. Патент № NAP 00066. Расмий Ахборотнома 2007, № 3.

6. Автономов Вик.А., Кипчаков М., Амантурдиев А.Б., Ибрагимов П.Ш., Кушалиев А., Жовлиев У.Н., Хожамбергенов Н., Нариманова М., Халманов Б., Эгамбердиев Р. Сорт хлопчатника “Наманган-102” Патент № 00067. Расмий Ахборотнома 2007, № 3.

МУНДАРИЖА

«С-6524» НАВИ.....	3
«НАМАНГАН-77» НАВИ.....	6
«С-6541» НАВИ.....	11
«С-6771» НАВИ.....	15
«СУРХАН-9» НАВИ.....	21
«СУРХАН-100» НАВИ.....	25
«СУРХАН-101» НАВИ.....	30
ФОЙДАЛАНГАН АДАБИЁТЛАР.....	34
МУНДАРИЖА.....	37
ҚАЙДЛАР УЧУН.....	38

ҚАЙДЛАР УЧУН

This image shows a single sheet of white paper with horizontal blue or grey ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There is no handwriting or other markings on the paper.

В.А.АВТОНОМОВ

**ДЎЗАДАНА МЎЛ ҲОСИЛ
ЕТИШТИРИШ ОМИЛЛАРИ**

Тошкент - «Fan va texnologiya»- 2008

Бичими 60x84 $\frac{1}{16}$. Босма варағи 2,5. Тиражи 500. Буюртма 129.

«Fan va texnologiyalar markazining bosmaxonasi»да чоп этилди.
Тошкент ш., Олмазор кўчаси, 171.